

CSICSAY ALAJOS

NÉHÁNY GONDOLAT A HALAKRÓL

2005-ben alakult meg a Magyar Haltani Társaság – Hungarian Ichthyological Society, mely a veszélyeztetett halfajok közül 2010 óta nevezi meg az év halaként azokat a fajokat, amelyek külön figyelmet érdemelnek. Első évben, azaz 2010-ben a nyúldomolykóra (*Leuciscus leuciscus*) esett a választásuk. Tudtommal a tankönyvekben nem szerepel, még a dr. Wéber Mihálynak a tanárképző főiskolák számára írt, kiváló rendszertani jegyzeteiből is kimaradt. Természetes, hogy a zoológiai tankönyvekben, összefoglalókban minden állatfajt nem lehet felsorolni, ám ha a tanulóink figyelmét szeretnénk felkelteni valamelyik fajra, legalább útmutatóval ajánlatos nekik szolgálnunk. Persze ez sem kis feladat, pláne a halak esetében, mivel a rendszertani besorolásuk sem egyszerű, hiszen a porcos halakon kívüli fajszámuk meghaladja a 30 ezret. Annyit talán érdemes megjegyeznünk, hogy a nyúldomolykó, a fejes domolykóval együtt – amely a horgászok számára talán jobban ismert –, a domolykók (*Leuciscinae*) alcsaládjába tartozik. Mint a legtöbb élőlénynek, a halaknak is van sokféle népi megnevezésük. Csilizközben, ahol jól meg tudták különböztetni egymástól a halakat, a fejes domolykó (*Leuciscus caphalus*) neve domoly, tomol, tomorkó (volt). Néha még példálóztak is vele. A rossz kinézésű, nem szimpatikus emberre, ha valamiért (meg)haragudtak rá, azt szokták mondani, olyan, mint a tomorkó.

A nyúldomolykót a horgászok – mivel apró termetű – csalinak szokták horogra fűzni, ami szerintem igen nagy kegyetlenség. Remélhetőleg már betiltották e barbárságot, ha mások nem, az állatvédők legalább ágálnak ellene. Az ún. nemes, ragadozó halak számára kitűnő táplálék, ezért a halgazdálkodásban van fontos szerepe, amit ha nem korlátoznak, akár a faj

kipusztulásához is vezethet. Biztosan nem ok nélkül lett elsőként az év hala.

2011-ben a HHTT is lehetővé tette, hogy az év halának három jelölt közül válasszanak ki egyet a rá szavazók. Így lett győztes 2011-ben a süllő (*Lucioperca lucioperca*), 2012-ben a lápi póc (*Umbra krameri*), 2013-ban a tarka menyhal (*Lota lota*), 2014-ben a magyar bucó (*Zingel zingel*), 2015-ben a kecsge (*Acipenser ruthenus*) és 2016-ban pedig a nyálkás compó (*Tinca tinca*). A jelöltek száma tehát háromszor hat volt. Nem sorolom fel mind a tizennyolcat, hiszen a nevük megtalálható az interneten, csak annyit jegyeznek meg, hogy túlnyomó többségük gyűjtőneve fehérhal, „egymástól nehezen megkülönböztethető pontyféle”. Ezek valamikor nagy mennyiségben népesítették be a folyóvizeket, némelyikük kimondottan kedvence a horgászoknak, annak ellenére, hogy húsuk csekély értékű, nemhiába mondják őket szeméthalnak is, de szerintem nem egygyé kimondottan finom. Ez utóbbiak közé sorolnám a compót, a sügért (nálunk dörgécse vagy dörgincs volt a neve) és a széles kárászt. Egyébként izlés dolga.

Hadd dicsekedjek el vele, hogy anyai nagyanyám részéről halászivadék lennék. Dédapám, Mórocz Alajos, halászmester volt Szapon, aki az általa alapított társasággal (halászbokor) együtt a 19. század vége felé bérelte a Dunát, Medvétől fölfelé, Bodakig. Tőle id. Szabó József vette át a vezetést, akitől pedig fia, ifjabb Szabó József, s végül következett a csehszlovák állam. Vagyis a céget 1948 után államosították, és át is keresztelték, így jött létre a Ryba vállalat, és a messze vidéken is híres halászcserda Szapon. Az ottani halászsoknak, hűen dédapám hagyatékához, jó nevük volt, még a legújabb, „ryba” korszakban is.

Az öreg Szabó Józsefet (nekünk Jóska „bátyó”, messziről rokonunk)

még én is ismertem. Vasárnap délutánonként gyékény szatyorral a kezében jelent meg Nyáradon a nagyanyámnál, melyben néhány halat, hogy friss maradjon, lapulevébe göngyölt. Ha kitűnőt hozott, nem fűzött szót az ajándékhoz, de ha hitványabb lapult a szatyorban, szabadkozott, hogy „mámo csak patuc sikerűt”. De hát a paduc is hal, s mi, gyerekek, nem voltunk válogatósak.

A családi legenda szerint Mórocz dédapámék fogtak utoljára vizát a szapi Dunában. A vizát (*Huso huso*), a közönséges tokot (*acipenser sturio*) és a kecsget (*Acipenser ruthenus*) régebben a tokfélék (*Chondrostei*) rendjébe sorolták be, újabban – ha közben nem változott meg – a kecsgealakúakéba (*Chondroganoidea*) tartoznak. Micsoda nyelvficamító latin kifejezések! Szerencsére a tanáraink – remélem, a maiak sem a diákjaiktól – nem várták el, hogy bemagoljuk őket, csupán azt, hogy a rendszertanban tájékozódni tudjunk. Ennek én ma is híve vagyok. Annak idején (a múlt század közepén) mi még úgy tanultuk, hogy a tokfélék a porcos halak közé (cápák, ráják) tartoznak, legalábbis közeli rokonok. Talán csak annyira, mint a főemlősök a denevérekkel. No, de félre a tréfával, a kecsgealakúak tényleg érdekes halak, azt is mondhatnánk, ha a kecsge nem is, a tok meg a viza az édesvizek óriás halai. Pláne a viza. Ha minden igaz, az eddig elejtett legnagyobb példány hossza 7,2 méter volt, a súlya pedig 1571 kilogramm. A szapi zsákmány nem valószínű, hogy vetekedhetett volna vele, pedig nagyanyám emlékezete szerint, amikor feltették a szekérre, a feje elől, a farka meg hátul lógott le róla. Az eltelt száz egynéhány esztendő alatt egy óriáshal? Mi az a régi szép időkhöz képest? A feljegyzett adatok szerint 1554-55-ben 160 vizát fogtak Magyarországon. Ichtiológusok szerint egy nőstény viza

TÓTH TIBOR – VARGA TAMÁS

A SZITUÁCIÓS VAGY SZEREPJÁTÉK MINT OKTATÁSI-NEVELÉSI MÓDSZER ALKALMAZÁSA A FÖLDRAJZ ÓRÁN

egyszeri ívás alkalmával 1-7 millió ikrát is képes lerakni. Hogy aztán hová lesznek, csak a jó ég tudja. Tény, hogy a vízierőművek miatt a Dunából annyira kiveszett, hogy szenzáció, ha egy-egy felbukkan valahol. Kísérleteznek a mesterséges szaporításával is, de hogy milyen eredményt fognak elérni, az még a jövő titka. Miként sok állatfaj, a halak is alkalmasak a keresztezésre. Mesterségesen létre is hozták a viza és a kecsge hibridjét, valószínűleg a jól jövedelmező kaviártermelés reményében, merthogy a tokfélék ikrája a híres kaviár, mondják, a kecsgeé a legfinomabb, a vizáé meg a legtöbb. Az új állatfajt (a hal „összvért”) vicsegének nevezték el, de azóta semmi hír róla.

Az év halai közül a nemes fajokhoz tartozókat minden valószínűség szerint sokan ismerik, talán a rózsás márnát (*Barbus barbus*) is, aminek az ikrája mérgező, de nem vagyok benne biztos, hogy az olyan jelentéktelenné vált hal, mint a réti csík (*Mysgurnus fossilis*), érdekelné valakit. Mindkettő neve felkerült a szavazólapra, de egyik sem nyert. Pedig valamikor kedvelt böjti eledel volt a csík, és külön mesterség a csíkászat. Annyit még elárulhatok róla, hogy azért él meg az iszapos tocsogókban, mert a kevés vízből nemcsak a kopoltyújával képes felvenni az oxigént, hanem a végbelevél és az úszóhólyagjával is, aminek légjáratai összeköttetésben állnak a bőrrel, tehát a bőrlégzése is segíti az életben maradását, akárcsak a békákét. Amit személyesen tapasztaltam, sipogó hangot is tud kiadni. Sok furcsaság akad természetben, ha jobban szemügyre vesszük. Meglepően hangzik a réti csík latin nevében a „fossilis” jelző, amiből arra lehetne következtetni, hogy ez az állatka valamiféle élőkövület, azaz reliktum. Ám nem igen lehet az, mert nem ősbibb, mint a többi csontos, sugárúszójú halfaj. Mintegy 419 millió éves. Csak!

A XXI. század kihívásaira nem lehet elég korán felkészülni. A következő oktatási módszer, melyet be szeretnénk mutatni, a mindennapi életben használt kommunikációs tér kihasználására kínál lehetőséget.

Makádi (2003) szerint a szerepjáték vagy szituációs játék cselekvésközpontú oktatási módszer, célja, hogy szimulált konfliktushelyzeteken keresztül a résztvevők megismerhessék a társadalmi, politikai struktúrák működését, összetételét. A játék során a politika, a gazdaság világa, a környezeti, ökológiai és népesedési-etikai problémák egy modellen keresztül ismerhetőek meg. Különböző érdekcsoportok és szembenálló nézőpontok találkoznak itt, és a játékosoknak közösen kell megoldaniuk a szimulált konfliktusokat. Ezekben a meghatározott szerepkörű játékokban egy teljes mértékben fiktív, de lehetőleg a valósághoz nagyon közeli helyzetben kell egy adott problémát megoldani. A diákok a játék keretén belül bővítik a meglévő ismereteiket és fejlesztik a készségeiket, valamint alkalmazzák addigi tudásukat egy olyan játék során, mely valamilyen adott témakört ölel fel, illetve szerepeket modellez. Ennek fényében a feladat megoldása már nemcsak tárgyi tudást követel, hanem annak aktív, a lehető legjobban kihasznált alkalmazását is. A tudás átadása kognitív, tehát a megismerésen alapuló és affektív, azaz az érzelmeken, hangulatokon alapuló folyamat során történik. A módszer legfontosabb jellemzője és lényege, hogy felszínre kerüljön a tanulók, tehát a szereplők különböző álláspontja, véleménye, érvelése. Célja, hogy szimulált konfliktushelyzeteken keresztül a résztvevők megismerhessék a társadalmi és politikai struktúrák működését. A szerepjáték vagy szituációs játék során egy kitalált, de a valósághoz nagyon közeli helyzetben kell egy

bizonyos konfliktust kezelni és megoldani. A módszer legnagyobb előnye, hogy motivál, készségeket fejleszt, és játékos formában segíti elő a különféle képességek, szerepkörök elsajátítását, gyakorlását.

A módszer egyik legfontosabb alapköve a csoportos munka, jobban mondva a diákok egy csapatként való mozgatása. Ennek során fejlődik leginkább a konfliktuskezelés készsége és a kifejező készségük. A csoportmunka a szolidaritás, türelmesség, fegyelem begyakorlásának az egyik legjobb eszköze. A játék során valóságos helyzeteket, adott szituációkat mutatunk be egy modell segítségével, majd egy kis idő után a csapat megbeszéli és igyekszik a lehető legjobb módon megoldani az eléjük táruló feladatsort. Természetesen rengeteg támpontot kapnak a kialakított helyzettel kapcsolatban, melyek kimondottan hozzájárulnak, hogy a lehető legjobb megoldás szülessen az adott „konfliktusból”. Ezek a segédletek lehetnek összefüggő szövegrészek vagy csak a témával kapcsolatos kulcsszavak. A szimuláció a tanulókat tárgyi tudásukban, emberileg és szervezési készségek tekintetében is igénybe veszi.

Ezen tanulási folyamat által a résztvevők általánosan, az adott témakör segítségével fejlődnek. Azonban a pedagógus próbálhatja a „szereplők” problémamegoldását egy bizonyos készség fejlesztése felé irányítani. Jelen esetben a bírósági tárgyalásokhoz hasonló szituációról beszélünk, ahol az egyes feleket a jogász, illetve az ügyvéd szerepkörök, valamint azok segédei, tanácsadói képviselik. Az érveléseket védőbeszéd formájában adják elő az egyes csoportokat képviselő diákok. Hogy melyik fél is nyeri tulajdonképpen a tárgyalást, azt az esküdtszék és a bíró állapítja meg, akiket szintén a diákok soraiból választunk. A játék egy meghatározó